

# TUTKIMUSETIIKKA

Kristina Rolin, Tutkimusetiikan yliopistonlehtori

[kristina.rolin@tuni.fi](mailto:kristina.rolin@tuni.fi)

14.12.2021

1

1

## Sisältö

- Mitä tutkimusetiikka on?
- Mitä tarkoitetaan hyvällä tieteellisellä käytännöllä?
- Opinnäytetyön ohjaus ja etiikka
- Tieteellisten julkaisujen tekijyys
- Vastuullisen tieteen ohjeistus
- Ihmiseen kohdistuva tutkimus

14.12.2021

2

2

# MITÄ TUTKIMUSETIIKKA ON?

---

14.12.2021

3

3

## Mitä tutkimusetiikka on?

- Tutkimustoimintaa ohjaavia *normeja, periaatteita ja arvoja*:
  - Mikä on hyväksyttävää toimintaa?
  - Mikä ei ole hyväksyttävää?
- Monet tutkimuseettiset normit ovat laajasti hyväksytyjä, löytyvät ohjeistoista ja niiden rikkomisella on usein seuraamuksia.
- *Tieteenfilosofian osa-alue*, joka tutkii ko. normeja, periaatteita ja arvoja sekä käytäntöjä erityisesti normatiivisella tutkimusotteella:
  - Mikä on ko. normien tiedollinen, moraalinen tai yhteiskunnallinen oikeutus?
  - Millaisten käytännön ongelmien ratkaisemiseen tarvitaan normeja? Miten uudet ilmiöt luovat tarvetta uusille normeille?

14.12.2021

4

4

## Tutkimusetiikan periaatteita ja arvoja

- Rehellisyys
- Objektiivisyys
- Lahjomattomuus
- Huolellisuus
- Avoimuus
- Immateriaalioikeudet
- Luottamuksellisuus
- Vastuullinen julkaiseminen
- Vastuullinen mentorointi
- Kollegojen kunnioittaminen
- Yhteiskuntavastuu
- Syrjimättömyys
- Tieteellinen pätevyys
- Lainmukaisuus
- Eläinten hyvinvointi
- Ihmisten autonomian kunnioittaminen ja yksityisyyden suojeleminen
- Lähde: Resnik, David: What is ethics in research and why is it important?  
<https://www.niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/whatis/index.cfm>

14.12.2021

5

5

## TENK: Tutkimuseettisiä normeja 1/2

- Tutkimuksessa noudatetaan tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja eli rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa.
- Eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä; tieteellisen tiedon luonteeseen kuuluvaa avoimuutta ja vastuullista.
- Tutkijat ottavat muiden tutkijoiden työn ja saavutukset asianmukaisella tavalla huomioon (esim. viittaavat heidän julkaisuihinsa asianmukaisella tavalla).
- Tarvittavat tutkimusluvut on hankittu ja tietyillä aloilla vaadittava eettinen ennakoarviointi on tehty (ennen aineiston keruun aloittamista).
- [HTK\\_ohje\\_2012.pdf \(tenk.fi\)](#)

14.12.2021

6

6

## TENK: Tutkimuseettisiä normeja 2/2

- Sovitaan ennen tutkimuksen aloittamista kaikkien osapuolten oikeudet, tekijyyttä koskevat periaatteet, vastuut ja velvollisuudet sekä aineistojen säilyttämistä ja käyttöoikeuksia koskevat kysymykset kaikkien osapuolten hyväksymällä tavalla.
- Rahoituslähteet ja muut sidonnaisuudet ilmoitetaan asianosaisille ja tutkimukseen osallistuville ja raportoidaan tutkimuksen tuloksia julkaistaessa.
- Tutkijat pidättäytyvät kaikista tieteeseen ja tutkimukseen liittyvistä arviointi- ja päätöksentekotilanteista, jos on syytä epäillä heidän olevan esteellisiä.
- Tutkimusorganisaatioissa noudatetaan hyvää henkilöstö- ja taloushallintoa sekä otetaan huomioon tietosuojaa koskevat kysymykset.
- [HTK ohje 2012.pdf \(tenk.fi\)](#)
- **Huom! HTK-ohje tullaan päivittämään vuoden 2022 aikana.**

14.12.2021

7

7

## Miksi tutkimuseettiikka on tärkeää?

- Tutkimuseettisten normien mukainen toiminta edistää arvokkaita päämääriä:
- **Tieteen tiedolliset tavoitteet** (esim. totuudenmukaisuus, virheellisten väitteiden korjaaminen) - aineiston tai havaintojen sepittäminen tai vääristely on kiellettyä.
- **Tutkijoiden välinen yhteistyö ja yhteisöllisyys** (tutkimusryhmät, yhteisjulkaisut, vapaaehtoinen toiminta tiedeyhteisössä) – yhteistyötä ja yhteisöllisyyttä edistävät kollegojen kunnioittaminen, luottamus, vastuullisuus, ansioiden ja tunnustuksen reilu jako.
- **Kansalaisten luottamus tieteelliseen tutkimukseen** – esim. rehellisyys, tieteellinen pätevyys, tutkittavien oikeuksien kunnioittaminen ja yhteiskuntavastuu luovat pohjaa luottamukselle.
- **Eettiset ja yhteiskunnalliset arvot**, jotka koskevat kaikkea toimintaa, koskevat myös tutkimusta (ihmisoikeudet, ihmisten ja eläinten hyvinvointi, ympäristön turvallisuus, jne.).

14.12.2021

8

8

## Tutkimusetiikka ja lainsäädäntö

- Tutkimusetiikka on tiedeyhteisön *itsesääntelyä* – tosin jotkin normit ovat lakisääteisiä (esim. jokaisen oikeus henkilötietojensa suojaan).
  - Vaikka toiminta ei olisi laitonta, se voi silti olla tutkimuseettisten periaatteiden loukkaus.
- Tutkimuseettisten periaatteiden loukkaus voi johtaa myös säädösten rikkomiseen:
  - Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslaki
  - Työsopimuslaki
  - Tietosuojalaki
  - Patenttilaki
  - Eläinsuojeluasetus
  - Laki lääketieteellisestä tutkimuksesta, jne.

14.12.2021

9

9

## Yhteenveto

- Tutkimusetiikka on olennainen osa hyvää tieteellistä käytäntöä:
  - Periaatteet palvelevat sekä tiedollisia että eettisiä tavoitteita.
  - Rikkomukset vaarantavat tiedon luotettavuuden, kansalaisten luottamuksen tieteeseen ja tutkijan työuran.
- Tutkimusetiikka on relevanttia
  - kaikille tieteenaloille ja erityisalaille (tosin jotkin ongelmat ja kysymykset ovat tieteenala- tai tapauskohtaisia)
  - tutkimusprosessin eri vaiheille (suunnittelu, rahoituksen hakeminen, lupien/suostumuksen/arvioinnin hakeminen, aineiston kerääminen ja analysoiminen, kirjoittaminen ja julkaiseminen, tiedeviestintä)
  - tutkijan eri rooleille: opettaja, ohjaaja, mentori, projektin vastuullinen johtaja, arvioitsija, asiantuntija, jne.

14.12.2021

10

10

# HYVÄ TIETEELLINEN KÄYTÄNTÖ

---

14.12.2021

11

11

## Hyvän tieteellisen käytännön *hyvyys*

- **Episteeminen eli tiedollinen** hyvyys on perustavalla tavalla osa tieteellistä käytäntöä:
  - Tieto (totuudenmukaisuus, hyvät perustelut)
  - Ymmärtäminen, selittäminen ja ennustaminen
  - Virheellisten väitteiden tunnistaminen ja korjaaminen
- **Moraalinen ja yhteiskunnallinen** hyvyys rajoittaa ja ohjaa tieteellistä käytäntöä:
  - Ihmisten ja eläinten hyvinvointi, turvallinen ympäristö, jne.
  - Hyvä yhteiskunta: oikeudenmukaisuus, tasa-arvo, ihmisoikeuksien kunnioitus, demokratia, kestävä kehitys, jne.

14.12.2021

12

12

## Käytäntö

"*Käytännöllä* tulen tarkoittamaan sellaista koherenttia ja monimutkaista sosiaalisesti vakiintunutta inhimillisen yhteistoiminnan muotoa, jonka kautta tämän toimintamuodon sisäiset hyvät realisoituvat silloin, kun pyritään saavuttamaan ne erinomaisuuden standardit, jotka ovat ominaisia tuolle toimintamuodolle ja jotka ovat myös osittain sitä määrittäviä, sillä seurauksella, että näin laajennetaan järjestelmällisesti inhimillisiä kykyjä erinomaisuuden saavuttamiseksi sekä inhimillisiä käsityksiä kyseiseen toimintaan kuuluvista päämääristä ja hyvistä." (MacIntyre, Alasdair. 1981. *After virtue*, 187, suom. Arto Laitinen)

14.12.2021

13

13

## Sisäiset ja ulkoiset hyvät

- **Tieteellisen käytännön sisäisiä hyviä** voidaan tavoitella tai toteuttaa ainoastaan käytäntöön osallistumalla:
  - Tieto (esim. todenmukainen, hyvin perusteltu uskomus)
  - Ymmärrys ja selittäminen
  - Aineistoihin perustuvien ennusteiden laatiminen
  - Toimivat ratkaisut (esim. teknologia)
  - Sivistys, jne.
- **Käytännön näkökulma:** Tutkija on totuuden etsijä.
- **Ulkoisia hyviä** voidaan tavoitella monella eri tavalla mistään erityisestä käytännöstä riippumatta:
  - Raha
  - Status
  - Valta
  - Kuuluisuus
- Tieteen **instituutioiden** tehtävä on ulkoisten hyvien hallinnoiminen.
- **Instituutioiden näkökulma:** Tutkija on tieteellisten ansioiden tavoittelija.

14.12.2021

14

14

## Käytäntö ja instituutio: jännitteet

- Käytäntöjen ja instituutioiden välillä on jännitteitä:
  - Yhtäältä tutkija on totuuden etsijä – toisaalta hän on myös tieteellisten ansioiden tavoittelija.
- Instituutioiden tehtävä on tukea käytäntöjä mutta ne voivat myös *korruptoida* käytäntöjä: ulkoista hyvää tavoitellaan käytännön sisäisten hyvien kustannuksella sen sijaan, että tavoiteltaisiin sitä sisäisten hyvien avulla tai niiden kautta.
- Käytäntöjen ja instituutioiden välinen jännite on tieteen *sisäinen* jännite ja näin ollen eri asia kuin ns. eturistiriita (engl. conflict of interest).
  - Eturistiriita syntyy, kun tieteen tavoitteet ovat ristiriidassa muun inhimillisen toiminnan tavoitteiden kanssa (esim. taloudellinen, poliittinen, henkilökohtainen tavoite).

14.12.2021

15

15

## Yhteenveto

- Akateemista työtä voidaan ymmärtää kahdesta eri näkökulmasta käsin: totuuden etsiminen ja tieteellisten ansioiden tavoittelu (käytäntöjen sisäiset ja niihin nähden ulkoiset hyvät).
- Näiden näkökulmien välillä on jännite: ulkoista hyvää ei tulisi tavoitella sisäisen hyvän kustannuksella; ulkoisen hyvän tulisi palvella sisäistä hyvää.
- Tutkimusetiikka auttaa tutkijaa navigoimaan sisäisten ja ulkoisten hyvien, käytäntöjen ja instituutioiden, ristiaallokossa.

14.12.2021

16

16



# OPINNÄYTETYÖN OHJAUS JA ETIIKKA

---

14.12.2021

17

17

## Tutkimusetiikka käytännössä

- "Tutkimuksentekoon liittyy myös monia tieteenalakohtaisesti ja paikallisesti muodostuneita käytäntöjä ja hiljaista tietoa, jotka ohjaavat sitä, millaisessa muodossa tutkimuseettiset periaatteet toteutuvat ja miten niitä kunnioitetaan jokapäiväisessä tutkimustoiminnassa ja siihen liittyvässä vuorovaikutuksessa. Ohjaussuhde on keskeinen näiden käytäntöjen mallintamisen ja oppimisen foorumi."
- Erika Löfström ja Kirsi Pyhältö. 2018. Tutkimusetiikkaa opitaan väitöskirjaohjauksessa. Vastuullinen tiede: <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyotutkimusetiikkaa-opitaan-vaitoskirjaohjauksessa>
- TENK ja UNIFI. 2016. Tutkimuseettisiä näkökohtia väitöskirjan ohjaus- ja tarkastusprosessiin: [TENK UNIFI ohjeistus vaitosprosessi](#)

14.12.2021

18

18

## Julkilausumattomat toimintatavat

- Opinnäytetyön ohjaajat ohjaavat opiskelijoita ja väitöskirjatutkijoita sekä sanallisesti (julkilausutut normit) että omalla toiminnallaan tiedeyhteisössä (julkilausumattomat toimintatavat).
- Se, miten tutkimuseettisiin haasteisiin ja ongelmiin tartutaan ohjauksen puitteissa, viestittää opiskelijoille ja väitöskirjatutkijoille, missä määrin tutkimuseettisyyttä pidetään tärkeänä tutkijayhteisössä.
- Yliopistoissa tulisi välttää tilanteita, joissa se, mitä sanotaan ja mitä tehdään, ovat ristiriidassa keskenään.
- Huom! Ohjaussuhteessa on selkeä valta-asetelma.

## Eettiset periaatteet ohjauksessa

Periaate	Esimerkkejä eettisen ongelman ilmenemismuodoista
Haitan välttäminen	<ul style="list-style-type: none"> <li>•Heikommassa asemassa olevan henkilön työpanoksen hyväksikäyttö/väärinkäyttö</li> <li>•Toisen työn tulosten anastaminen</li> <li>•Kiusaaminen</li> <li>•Rooliristiriidat</li> </ul>
Hyvän edistäminen	<ul style="list-style-type: none"> <li>•Hyvinvoinnin vaarantaminen</li> <li>•Puutteellinen ohjaus</li> </ul>
Autonomian tukeminen	<ul style="list-style-type: none"> <li>•Ohjattavan pakottaminen ohjaajan arvomaailman tai näkemysten mukaisiin valintoihin silloin, kun perustellusti voi olla muitakin näkökulmia tukevia valintoja</li> <li>•Tutkimuksellisten näkökulmien perusteeton rajoittaminen</li> </ul>
Luottamus	<ul style="list-style-type: none"> <li>•Ohjattavan hylkääminen, ohjauksetta jättäminen</li> <li>•Toisen epäkunnioittava kohtelu</li> </ul>
Oikeudenmukaisuus	<ul style="list-style-type: none"> <li>•Epätasa-arvoinen kohtelu</li> <li>•Kirjoittajuuksien määrittely muun kuin tekijyyden perusteella</li> </ul>

# TIETEELLISTEN JULKAISUJEN TEKIJYYS

14.12.2021

21

21

## Reiluuden periaate tieteessä

- Reiluuden periaate: Tunnustusta tulee antaa, kun se on ansaittua, mutta ei silloin, kun se ei ole ansaittua (Resnik 1996, 575).
- Reiluuden periaatteen vastaisia ilmiöitä ovat esimerkiksi:
  - Epäreilu tekijyyden kieltäminen
  - Lahjakirjoittaminen/-tekijyys (gift/honorary/guest authorship)
  - Haamukirjoittaminen/-tekijyys (ghost writing)
  - Plagiarismi tai anastaminen
- Epäreiluus: Esim. "kunniakirjoittaja" saa enemmän ansioita kuin hän on ansainnut. Myös haamukirjoittajan yhteiskirjoittajat saavat enemmän ansioita kuin he ovat ansainneet.

14.12.2021

22

22

## Lahja- ja haamukirjoittaminen

- **Lahjakirjoittaminen/-tekijyys** viittaa käytäntöön, jossa tekijyys "annetaan lahjaksi" henkilölle, joka ei tosiasiallisesti ole osallistunut julkaistavan tutkimuksen tekoon kirjoittajalistassa mainitsemisen oikeuttavalla panoksella (TENK 2019, 14).
- **Haamukirjoittajalla tai -tekijällä** voidaan tarkoittaa sovitusti toisen henkilön puolesta kirjoittavaa, nimettömäksi jäävää tekijää. Joskus termillä myös viitataan henkilöön, joka tutkimuspanoksensa puolesta tulisi merkitä tekijäksi, mutta jonka nimi puuttuu luettelosta (TENK 2019, 13).
- Ongelmia:
  - Epäreiluus ja epärehellisyys
  - Tiedollisen ja moraalisen vastuun hämärtäminen
  - Mahdollisten eturistiriitojen ja sidonnaisuuksien piilottaminen

14.12.2021

23

23

## Tekijyyden kriteerit

- Esim. ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) suosittelee, että tekijyys määritetään neljän kriteerin perusteella:
- 1. merkittävä osallistuminen (engl. substantial contribution) tutkimuksen ideointiin ja suunnitteluun, aineiston keräämiseen tai aineiston analysoimiseen ja tulkintaan JA
- 2. artikkelin luonnosteleminen tai sen kriittinen tarkistaminen siten, että on merkittävästi vaikuttanut sen sisältöön JA
- 3. lopullisen julkaistavan version hyväksyminen JA
- 4. vastuun ottaminen työn jokaisesta vaiheesta varmistaen, että hyvää tieteellistä käytäntöä on noudatettu työn kaikissa vaiheissa.

14.12.2021

24

24

## Tekijyydestä sopiminen

- TENK suosittelee tekijyydestä sopimista, jotta mahdollisilta tekijyyttä koskevilta kiistoilta vältytään:
  - Tieteellisten julkaisujen tekijyydestä sopiminen (2019):  
[https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/TENK\\_suositus\\_tekijyys.pdf](https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/TENK_suositus_tekijyys.pdf)
- Tutkimushankkeessa tai tutkimusryhmässä sovitaan ennen tutkimuksen aloittamista tai tutkijoiden rekrytointia kaikkien osapuolten – niin työnantajan, vastuullisen tutkijan (principal investigator) kuin ryhmän jäsenten – oikeudet, tekijyyttä koskevat periaatteet, vastuut ja velvollisuudet sekä aineistojen säilyttämistä ja käyttöoikeuksia koskevat kysymykset kaikkien osapuolten hyväksymällä tavalla (TENK 2012).
- Huom! Tekijyys ei liity työsuhteeseen (TENK 2019, 9).
- Käytännöt vaihtelevat tieteenalakohtaisesti (esim. tekijöiden järjestys).

## Mikä on kontribuutio?

- Hankkeen suunnittelu?
- Rahoituksen hankkiminen?
- Tutkimusryhmän vastaava tutkija/johtaja?
- Tutkimusryhmän jäsen?
- Aineiston kerääminen/tuottaminen?
- Haastattelemineen?
- Aineiston analysoiminen?
- Litterointi ym.?
- Julkaistavan tekstin kirjoittaminen?
- Käsikirjoituksen kommentointi?
- Tekstin toimittaminen?
- Valokuvaus ja muu kuvitus?
- Tekstin kääntäminen?
- Väitöskirjan ohjaaminen?
- Nimi kirjoittajaluettelossa
- Nimi toimittajana tai toimituskunnan jäsenenä
- Nimi kiitokset osiossa (henkilö on tukenut julkaisun tekemistä esimerkiksi esittämällä kysymyksiä konferenssissa tai lukemalla ja kommentoimalla käsikirjoituksen versioita)
- Nimi alaviitteessä tms.
- Nimi kuvatekstissä (esimerkiksi copyright-perusteella)
- Nimeä ei mainita

## Yhteenveto

- Reiluuden periaate: Tunnustusta tulee antaa, kun se on ansaittua, mutta ei silloin, kun se ei ole ansaittua (Resnik 1996, 575).
- Tekijyys on keskeinen osa tieteen palkkiojärjestelmää sen lisäksi, että tekijyyden perusteella määritetään, kenellä on tiedollinen vastuu tietoväitteiden perustelemisesta tiedeyhteisölle ja moraalinen vastuu (sekä positiivinen että negatiivinen).
- Tekijyyden kriteerit voivat olla tieteenalakohtaisia; keskeistä kuitenkin on, että tekijä on antanut *merkittävän panoksen käsikirjoitukseen* (engl. substantial contribution).
- Tekijyyttä koskevia kiistoja voidaan välttää sopimalla tekijyydestä.

14.12.2021

27

27

# VASTUULLISEN TIETEEN OHJEISTUS

---

Yleiset periaatteet

14.12.2021

28

28

## Keskeiset asiakirjat

- *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitleminen Suomessa* (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2012):  
[https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK\\_ohje\\_2012.pdf](https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf)
- *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa* (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2019):  
[https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden\\_eettisen\\_ennakoarvioinnin\\_ohje\\_2019.pdf](https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf)
  - Ohjeet ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisestä ennakoarvioinnista on suunnattu sellaisille tutkimusasetelmille, joiden ennakoarvioinnista ei erikseen säädetä **lääketieteellisestä tutkimuksesta annetussa laissa** (488/1999).
  - Lääketieteellistä tutkimusta koskevat säädökset löytyvät tutkimuslaista (488/1999), biopankkilaista (688/2012) ja kudoslaista (101/2001).

12/14/2021

29

29

## TENK:in HTK-ohjeet

- Hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset jaotellaan kahteen kategoriaan: vilppi tieteellisessä toiminnassa ja piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä (TENK 2012, 8).
- Epäilyt vilpistä ja piittaamattomuudesta käsitellään kansallisten ohjeiden määrittelemän HTK-prosessin mukaan (hyvän tieteellisten käytäntöjen loukkaamista koskevien epäiltyjen käsittelyprosessi).
- Prosessi on pääpiirteissään samanlainen kaikissa TENK:in ohjeisiin sitoutuneissa yliopistoissa, korkeakouluissa ja tutkimuslaitoksissa.
- Prosessista vastaa ensisijaisesti yliopiston rehtori tai joissain tapauksissa kansleri tai tutkimuslaitokset johtaja.

14.12.2021

30

30

## Vilppi (scientific misconduct)

- **Aineiston tai havaintojen sepittäminen ja vääristely**
- Tiedollinen oikeutus: Sepittämisen ja vääristelyn kieltäminen edesauttaa totuuden etsimistä ja virheellisten väitteiden minimoimista.
- Moraalinen oikeutus: Sepittäminen ja vääristely ovat epärehellisyyttä.
- **Plagiointi ja tutkimusidean tms. anastaminen**
- Tiedollinen oikeutus: Plagiointi ja anastaminen hämärtävät, kenelle kuuluu tiedollinen vastuu.
- Moraalinen oikeutus: Tieteelliset ansiot jakautuvat epäreilulla tavalla, sillä ansiot menevät sille, kuka ei niitä ansaitse, ja se joka ansaitsisi tunnustusta, ei sitä saa.

14.12.2021

31

31

## Miten vilppi eroaa rehellisestä virheestä?

- Tieteelle on ominaista oppiminen yrityksen ja erehdyksen kautta.
  - Tutkijoilta ei odoteta erehtymättömyyttä.
- Fallibilismi: Epävarmuus ja virheiden mahdollisuus ovat tieteessä aina läsnä. Tämä ei kuitenkaan ole perustelu skeptisismille tai epäluottamukselle tieteeseen, sillä tieteeseen on sisään rakennettu itsensä korjaavia sosiaalisia mekanismeja.
  - Epävarmatkin tulokset ovat usein parasta käytettävissä olevaa tietoa.
- Abstrahointi ja idealisointi mallintamisessa: Parhaat käytettävissä olevat mallit sisältävät usein oletuksia, jotka ovat ainoastaan likimäärin tosia.
- Vilppi edellyttää, että tutkija tietoisesti pyrkii johtamaan muita harhaan (Resnik 2015).

14.12.2021

32

32



## Tieteelliset kiistat ja toisinajattelu

- Vilppiä ei tule sekoittaa tieteellisiin kiistoihin ja toisinajatteluun, joilla on merkittävä rooli tieteellisen tiedon kehityksessä.
- Konsensus itsessään ei ole tae tieteellisen mallin tai teorian totuudenmukaisuudesta.
- Kritiikki ja toisinajattelu edesauttavat epätosien oletuksien tunnistamista ja niiden korjaamista.
- Vaikka kritiikki ja toisinajattelu ei johtaisi merkittäviin muutoksiin laajasti hyväksytyissä malleissa ja teorioissa, sillä on tiedollista arvoa: se lisää ymmärrystä siitä, miksi tutkijat uskovat siihen, mihin he uskovat.

14.12.2021

33

33

## Mitä vilpistä voi seurata?

- Hyvän tieteellisen käytännön loukkausepäilyä koskeva ilmoitus tehdään siihen tutkimus- tai oppilaitokseen, jossa tutkimus on pääasiallisesti suoritettu.
  - Epäily tai epäilyn esittäjä, joka on tyytymätön rehtorin päätökseen, voi pyytää asiasta lausuntoa tutkimuseettiseltä neuvottelukunnalta.
- Hyvän tieteellisen käytännön loukkausepäilyjen tutkintaprosessi on kolmiportainen: kirjallinen ilmoitus, esiselvitys ja varsinainen tutkinta.
- Oikeusturvaan olennaisesti vaikuttavat tekijät ovat:
  - käsittelyn oikeudenmukaisuus ja puolueettomuus
  - kaikkien osapuolten kuuleminen
  - käsittelyn asiantuntevuus ja nopeus.
- Huom! Tutkimusetiikan tukihenkilöt eivät osallistu HTK-prosessiin.

14.12.2021

34

34

# IHMISEEN KOHDISTUVA TUTKIMUS

Keskeiset eettiset periaatteet

14.12.2021

35

35

## Keskeiset eettiset periaatteet

- Tutkija kunnioittaa tutkittavien henkilöiden ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta (TENK 2019, 7).
  - Perustuslain mukaisia oikeuksia ovat esim. oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, liikkumisvapaus, uskonnonvapaus, sananvapaus, omaisuuden suoja ja oikeus yksityisyyteen.
- Tutkija kunnioittaa aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä sekä luonnon monimuotoisuutta (TENK 2019, 7).
  - Perustuslain mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.
- Tutkija toteuttaa tutkimuksensa siten, että tutkimuksesta ei aiheudu tutkittavina oleville ihmisille, yhteisöille tai muille tutkimuskohteille merkittäviä riskejä, vahinkoja tai haittoja (TENK 2019, 7).

14.12.2021

36

36

## Tietoon perustuva suostumus

- Moraalinen periaate: Tutkittavien ihmisarvon ja autonomian kunnioittaminen.
- Tutkittavalla henkilöllä on oikeus a) osallistua vapaaehtoisesti mutta myös kieltäytyä osallistumasta, b) keskeyttää osallistumisensa milloin tahansa ilman kielteisiä seurauksia hänelle itselleen, c) peruuttaa suostumuksensa osallistua tutkimukseen milloin tahansa, d) saada tietoa tutkimuksen sisällöstä, henkilötietojen käsittelystä ja tutkimuksen käytännön toteutuksesta kuten siitä, mitä tutkimukseen osallistuminen konkreettisesti tarkoittaa ja millaiseksi tutkimusaineiston käsittelyn ja säilyttämisen elinkaari on suunniteltu, e) saada ymmärrettävä ja totuudenmukainen kuva tutkimuksen tavoitteista sekä osallistumisesta mahdollisesti koituvista haitoista ja riskeistä, ja f) tietää olevansa tutkittavana erityisesti tilanteissa (TENK 2019, 8-9).

14.12.2021

37

37

## Tutkittavien informointi

- Tutkimuksen nimi, tarkoitus ja kulku
- Millä tavalla tutkimusaineistoa kerätään?
- Tutkimukseen liittyvät hyödyt ja riskit
- Luottamuksellisuus, tietojen käsittely ja säilyttäminen
- Miten henkilöiden yksityisyydensuoja turvataan tieteellisissä julkaisuissa?
- Tutkimuksen rahoittajat
- Vapaaehtoisuus (oikeus keskeyttää ja perua suostumus)
- Vakuutukset ja korvaukset
- Materiaalin käyttäminen muuhun kuin tutkimuskäyttöön ja materiaalin käyttäminen jatkotutkimukseen
- Tutkijoiden yhteystiedot
- HUOM! Tampereen alueen ihmistieteiden eettisen toimikunnan sivuilta löytyy malli tiedotteelle.

14.12.2021

38

38

## Tutkimuslupa ja suostumus

- Tutkimuslupa on eri asia kuin suostumus: Tutkimuslupa haetaan organisaatiolta, joka on tutkimuksen kohteena.
- Saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa hankkeissa tutkimuslupaa haetaan Saamelaiskäräjiltä:  
<https://www.samediggi.fi/tutkimuseettinen-menettelyohje/>
- Tutkimuslupa on varmistettava ennen tutkimuksen aloittamista. Myös suostumus on varmistettava ennen ensimmäistä haastattelukertaa.
- Huom! Eettinen toimikunta tekee tutkimuksen ennakoarviointia eikä voi antaa lupia tai suostumuksia. Jos ennakoarviointia tarvitaan, se on varmistettava ennen kuin aineiston kerääminen alkaa.

14.12.2021

39

39

## Yksityisyyden suoja

- Yksityisyys on lakisääteinen oikeus ja tutkijalla on vastaavasti velvollisuus suojata tutkittavien yksityisyyttä.
  - Yleisperiaatteena on, että tutkimukseen osallistuneiden ja julkaisussa mainittujen henkilöiden yksityisyyttä suojellaan. Tapauskohtainen harkinta tehdään sananvapauden kanssa yhteen sovittaen (TENK 2019, 12).
  - Poikkeuksen tekevät merkittävää valtaa käyttävät tai käyttäneet julkisuuden henkilöt, joiden yksityisyys on kapeampi kuin muilla yksityishenkilöillä (TENK 2019, 13).
  - Tutkittaville tai tietoja tutkimukseen antaneille ei tule luvata täyttä tunnistamattomuutta, ellei se ole toteutettavissa (TENK 2019, 12-13).
- Henkilötietojen käsittelyssä noudatetaan tietosuojasäädöksiä:  
<https://tietosuoja.fi/tietosuoja>

14.12.2021

40

40

## Vahingoittamisen välttäminen

- Moraaliset periaatteet: seurausetiikka, velvollisuusetiikka ja hyve-etiikka
- Vahingoittaminen voi olla fyysistä, henkistä, sosiaalista, taloudellista, kulttuurista ja jopa tiedollista.
  - Oikeuksien loukkaaminen
  - Epäoikeudenmukainen tai epäreilu kohtelu
  - Huom! Vahingon ja haitan ymmärrys voi olla hyvinkin näkökulmasidonnaista
- Haasteena haitan tai vahingon ennakoiminen:
  - Välittömästi tapahtuva haitta tai välillisesti ja viiveellä tapahtuva haitta

14.12.2021

41

41

## Ennakkoarviointi Tampereen yliopistossa

- Eettistä ennakkoarviointia haetaan eettiseltä toimikunnalta.
- Tampereen alueen ihmistieteiden eettisen toimikunnan tehtävänä on huolehtia alueellaan yliopistojen, korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten ihmistieteisiin kuuluvan ei-lääketieteellisen tutkimuksen eettisen ennakkoarvioinnin järjestämisestä sekä ohjata lausunnoillaan ja toiminnallaan mainitun tutkimuksen eettisyyden kehittymistä alueellaan: [Ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi | Tampereen korkeakouluyhteisö \(tuni.fi\)](https://www.tays.fi/fi-FI/Tutkimus_ja_kehittaminen/Eettinen_toimikunta)
- Lääketieteellisen tutkimuksen eettinen toimikunta: [https://www.tays.fi/fi-FI/Tutkimus\\_ja\\_kehittaminen/Eettinen\\_toimikunta](https://www.tays.fi/fi-FI/Tutkimus_ja_kehittaminen/Eettinen_toimikunta)

14.12.2021

42

42

## Mitä ennakkoarviointi on?

- Toimikunta arvioi tutkimussuunnitelmaa ja sen tueksi esitettyjä dokumentteja etiikan näkökulmasta: miten hyvin erilaisia riskejä on tunnistettu ja miten niitä pyritään välttämään tai minimoimaan?
  - Aineistonkeruun suunnitelma, tutkittavien informointi, suostumuslomake, henkilötietojen käsittely (tietosuojailmoitus), aineiston säilyttäminen sekä mahdollinen arkistointi tai tuhoaminen (aineistonhallintasuunnitelma)
- Annettu ennakkoarviointilausunto voi olla joko puoltava tai puoltava ehdollisena (korjausvaatimuksin). Lausunto voi olla myös kielteinen (korjausvaatimuksin).
- Tutkimuksen eettinen ennakkoarviointi tehdään ennen aineistonkeruuta. Ennakkoarviointilausuntoa ei anneta jälkikäteen.

14.12.2021

43

43

## Koska ennakkoarviointi tarvitaan?

Eettistä ennakkoarviointia edellyttävät seuraavanlaiset tutkimusasetelmat:

- a) Tutkimukseen osallistumisessa poiketaan tietoon perustuvan suostumuksen periaatteesta,
- b) tutkimuksessa puututaan tutkittavien fyysiseen koskemattomuuteen,
- c) tutkimus kohdistuu alle 15-vuotiaisiin ilman huoltajan erillistä suostumusta tai informointia, jonka perusteella huoltajalla olisi mahdollisuus kieltää lasta osallistumasta tutkimukseen,
- d) tutkimuksessa tutkittaville esitetään poikkeuksellisen voimakkaita ärsykeitä,
- e) tutkimuksessa on riski aiheuttaa tutkittaville tai heidän läheisilleen normaalin arkielämän rajat ylittävää henkistä haittaa tai
- f) tutkimuksen toteuttaminen voi merkitä turvallisuushkaa tutkittaville tai tutkijalle tai heidän läheisilleen (TENk 2019, 16).

14.12.2021

44

44

## Tutkimusetiikan resursseja 1/2

- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK): <https://www.tenk.fi/fi>
- Vastuullinen tiede –sivustot: <https://vastuullinentiede.fi/fi>
- Tampereen yliopiston vastuullinen tiede –sivustot: <https://www.tuni.fi/fi/tutkimus/vastuullinen-tiede>
- Tutkimusetiikan tukihenkilöt tarjoavat luottamuksellista neuvontaa: Kristina Rolin ([kristina.rolin@tuni.fi](mailto:kristina.rolin@tuni.fi))
- Prof. Pekka Louhiala: Lääketieteen filosofia ja etiikka

## Tutkimusetiikan resursseja 2/2

- TUKIJA eli Valtakunnallinen lääketieteellinen tutkimuseettinen toimikunta: <https://tukija.fi/etusivu>
- ETENE eli Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (STM): <https://etene.fi/etusivu>
- BTNK eli Biotekniikan neuvottelukunta: <http://www.btnk.fi/index.html>
- GTLK eli Geenitekniikan lautakunta (STM): <https://geenitekniikanlautakunta.fi/etusivu>
- Koe-eläimet tutkimuksessa: <https://avi.fi/asioi/henkiloasiakas/luvat-ilmoitukset-ja-hakemukset/elaimet/koe-elaimet-luvat-ja-valvonta>

## Kirjallisuutta

- The European Code of Conduct for Research Integrity: <https://www.allea.org/wp-content/uploads/2017/05/ALLEA-European-Code-of-Conduct-for-Research-Integrity-2017.pdf>
- Tutkimuseetiikan eurooppalaiset käytännöt ja ohjeistus: [https://allea.org/wp-content/uploads/2020/08/Finnish\\_European\\_Code\\_of\\_Conduct\\_digital-final.pdf](https://allea.org/wp-content/uploads/2020/08/Finnish_European_Code_of_Conduct_digital-final.pdf)
- Resnik, David. 2015. Glossary of Commonly Used Terms in Research Ethics. <https://www.niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/glossary/index.cfm>
- Resnik, David. 2020. What is Ethics in Research & Why is it Important? <https://www.niehs.nih.gov/research/resources/bioethics/whatis/index.cfm>